

УДК 159.9:316.62

doi: 10.15330/ps.7.1.5-15

Георгій БаллІнститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
georgyball@yandex.ua**УСПІШНІСТЬ ОБДАРОВАНОЇ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЇЇ
ВЗАЄМОДІЇ ІЗ СОЦІОКУЛЬТУРНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ**

У статті окреслено теоретико-методологічні засади дослідження взаємодії обдарованої людини із соціокультурним середовищем, виокремлено характеристики цієї взаємодії, від яких залежить успішність людини. Обґрунтовано тезу, за якою об'єктивним критерієм такої успішності має бути внесок людини у буття, до якого вона залучена. На першочергову увагу заслуговують внески до культури як до системи носіїв соціальної пам'яті та соціально значущої творчості. Показано можливості, що їх надає для аналізу досліджуваної взаємодії поняття адаптації, трактованої за П'яже як єдність процесів акомодатії й асиміляції. Наголошено на тому, що для збагачення культури мотиваційні та інструментальні ресурси обдарованих людей мають бути зосереджені не лише на створенні культурних продуктів, але й на такій комунікації з середовищем, яка забезпечить їх реальне впровадження у культурний простір. Обдарований творець культурного продукту має уникнути двох небезпек: нехтування комунікацією із середовищем, з одного боку, та підпорядкування звузjenням і збоченим моделям адаптації, з іншого.

Ключові слова: обдарована людина, успішність, культура, взаємодія із соціокультурним середовищем, адаптація, комунікація.

Постановка проблеми. У найзагальнішому плані успішність людини визначається, з одного боку, її ресурсами, або, інакше кажучи, потенціалом, який в обдарованих людей, як би не визначати обдарованість, вищий, ніж в інших, а, з іншого боку, здатністю до реалізації вказаного потенціалу (пошлюсь на цікаве системне дослідження цієї теми у [12]). Ясно, що у людському суспільстві не можна досягти такої реалізації без взаємодії з іншими людьми. Ці очевидні міркування визначають **актуальність** теми даної статті.

Додатковим аргументом на користь такої актуальності є бажаність частіших, ніж наразі маємо, звернень до самої категорії взаємодії, методологічне значення якої переконливо розкрив Я. О. Пономарьов – див. [14].

В основу статті покладено доповідь, зроблену 21 квітня 2016 р. в Інституті психології імені Г. С. Костюка на науковому семінарі «Соціально-психологічні аспекти ціннісної взаємодії обдарованої особистості з контактним оточенням» (керівник семінару О. Л. Музика). Відзначивши безсумнівну наукову й практичну значущість теми семінару, я водночас звернув увагу на те, що теоретико-методологічне обґрунтування її розробки потребує розглянути вказану у її назві взаємодію як компонент взаємодії з набагато ширшим середовищем. Утім, зважання на взаємодію з таким середовищем може бути важливим і безпосередньо для психолого-педагогічної практики – досить послатися на досвід Школи діалогу культур

[17], де так само важливою, як взаємодія учня з контактним оточенням, є його взаємодія з авторами й героями творів культури.

З огляду на вищесказане, **мета** статті полягає в окресленні теоретико-методологічних засад дослідження взаємодії обдарованої людини із соціокультурним середовищем з виокремленням тих характеристик цієї взаємодії, від яких залежить успішність людини. При цьому я додержуюсь раціогуманістичної світоглядної й методологічної орієнтації – див. [4].

Виклад основного змісту. 1. Почну з питання: як оцінити успішність людини, зокрема обдарованої? Відповідаючи на нього, здебільшого посилаються на *суб'єктивні* свідчення, тобто на те, як самі люди оцінюють свою успішність і, відповідно, на результати соціологічних досліджень, які узагальнюють такі оцінки щодо певних спільнот. Стосовно України огляд відповідних результатів міститься у нещодавно опублікованому інтерв'ю з авторитетними вітчизняними соціологами [9]. Їхні висновки близькі один до одного і, прямо скажемо, невтішні. Головний з них полягає у тому, що у сьогоденній масовій свідомості успішність, на жаль, має єдиний еквівалент – гроші. Засмучує не сама по собі значущість цього параметра, природна за ринкової економіки, а його, майже, самодостатність; інші параметри (освіченість, професіоналізм тощо, не кажучи вже про репутацію порядної людини) поки що відступають в Україні далеко на задній план.

Детальніше аналізувати *суб'єктивні* критерії успішності особи, за всієї важливості цієї теми, я тут не стану – натомість висловлю ту думку, що ці критерії тим досконаліші, чим краще узгоджуються із раціонально обґрунтованим *об'єктивним* критерієм вказаної успішності. Мабуть, таким критерієм має бути внесок особи у буття, до якого вона, так чи інакше, залучена. До цього внеску варто поставити низку вимог.

а) Буття має розглядатися у єдності його ієрархічних рівнів – від індивідуального, через малі й великі спільноти, до яких входить індивід, аж до загальнолюдського (і водночас, через навколишні екосистеми, аж до загальнопланетарної) і навіть, гіпотетично, до космічного.

б) Внесок має бути позитивним, тобто нести у світ добро, істину і красу.

в) Він має стосуватися як поточного стану різних сфер буття, так і перспектив на майбутнє. З цього погляду, на першорядну увагу заслуговують внески до *культури* – трактованої широко, як система складників буття, що є носіями соціальної пам'яті та соціально значущої творчості (див. [10]). Подібно до рівнів буття, виокремлених у п. «а», розглядаються різні модуси культури: загальнолюдський, особливі (що характеризують різні людські спільноти) та індивідуальні, які варто пов'язувати з поняттям *особистості* (див. [7]). Успішні обдаровані люди є головними творцями культури. Як писав М. М. Рубінштейн, «культура збагачується індивідуальностями. Чим індивідуальніші творча сила та її продукт, тим багатша, нехай спочатку і потенційно, культура» [16, с. 37].

г) Є бажаним, щоб внески особи до буття поширювались на якомога ширший діапазон його рівнів та модусів культури;

д) Є бажаним також, аби внески до різних рівнів буття й модусів культури були гармонійно узгоджені один з одним (про категорію гармонії див. [5]).

Підкреслю, що вимога гармонійності відкидає, зокрема, нехтування індивідуальним і сімейним благополуччям (фізичним, психологічним, духовним), для досягнення якого, до речі, стануть у пригоді ті самі гроші. Але так само вона відкидає й набагато більш поширене нехтування внесками до вищих рівнів буття.

Зазначу тепер, що якраз зі спробами досягнення (чи з усвідомленням неможливості досягнення) гармонійності часто пов'язані в обдарованих людей важкі особистісні проблеми, найбільш гострі у несприятливих суспільних умовах.

Згадаймо відомі рядки Євгена Євтушенка: «Учёный сверстник Галилея / был Галилея не глупее. / Он знал, что вертится Земля. / Но у него была семья». Ясно, що автор, пишучи ці рядки, мав на увазі не лише 17-е сторіччя, а, зокрема, й радянську дійсність середини 20-го. Так чи інакше, побачивши їх у той час, я відчував до зображеного персонажа лише презирство. Нині ж я вбачаю у них і другий план. Хіба піклуватися про свою сім'ю не є природним для людини? Щоб знехтувати цим обов'язком заради суспільно більш вагомого, потрібна не лише мужність, а й готовність до вельми болісного морального вибору. Перед таким вибором найчастіше постають саме обдаровані люди – хоча б тому, що їхні ресурси дозволяють їм робити більш вагомий внески до суспільно значущих сфер буття, а це, відповідно, обертається більшою небезпекою.

Окреслюючи суспільну шкоду від тоталітарних режимів, слід брати до уваги не лише вбивства, тортури та інші прямі прояви насильства, а й те, що ці режими ставлять людей, передусім найобдарованіших, у ситуацію неприродного, як для духовно розвиненої людини, морального вибору і відтак, за будь-якого результату вибору, завдають цим людям важких психологічних травм. А це не може не позначатися на їхньому (а отже, й суспільному) творчому потенціалі.

2. На мою думку, у теоретичному узasadненні досліджень взаємодії людини із середовищем, зокрема соціокультурним, центральне місце має посідати поняття *адаптації* – але трактоване широко, на відміну від найбільш поширеного вузького тлумачення. Про це я свого часу писав у статті [3]; доводиться визнати, що зроблені у ній констатації й висловлені міркування залишаються актуальними. Стисло нагадаю головні ідеї вказаної статті, зіставляючи їх з проблематикою, що стосується обдарованої людини. Адаптацію (в тому числі соціальну) найчастіше розуміють як пристосування активної системи (зокрема, людського індивіда) до свого середовища (здебільшого, контактного), причому впливом активної системи на середовище нехтують як неістотним, тож активність цієї системи тлумачиться вельми обмежено. Таке поняття звернено до вузького за своїм змістом (хоч і великого за поширеністю) кола ситуацій. Обмеженість сфери адекватності цього поняття найбільш відчутна щодо обдарованих людей, які

мають більший від інших потенціал впливу на середовище. Тим часом у науці давно існує широке поняття адаптації, коли остання принципово трактується у контексті *взаємодії* активної системи з її середовищем. Визначний внесок в опрацювання цього поняття як щодо біології, так і психології вніс Жан П'яже; прикро, що психологи (особливо, у царині психології особистості й соціальної психології) досі недостатньою мірою використовують цей теоретичний здобуток.

Філософсько-методологічне значення широкого поняття адаптації полягає у тому, що воно дозволяє узгодити зважання на підтверджені наукою універсальні об'єктивні закономірності буття із розкриттям специфіки людської активності, включно з найвизначнішими духовними й культурними досягненнями. Відповідно, використання вказаного поняття відповідає традиції детермінізму, вказуючи напрямки розкриття механізмів вельми складних процесів. Але це детермінізм діалектичний, який відкидає найбільш поширені примітивні детерміністські схеми, неприйнятність яких для пояснення й стимулювання вказаних складних процесів (зокрема, пов'язаних із творчістю) постає, у свою чергу, підставою для індетерміністських (а то й містичних) настановлень.

Однією із зазначених універсальних об'єктивних закономірностей буття є тенденція до врівноважування компонентів реальних систем, зокрема активної підсистеми та її середовища. Реалізація цієї тенденції за умови, що активна підсистема не руйнується і, понад це, підтримуються певні параметри її функціонування, саме й описується за допомогою широкого поняття адаптації. Адаптація, у цьому сенсі, завжди здійснюється як єдність протилежно спрямованих процесів, що їх П'яже описав, скориставшись термінами *«акомодация»* й *«асиміляція»*. Перший із них модифікує функціонування активної підсистеми відповідно до властивостей середовища (саме цей процес, по суті, позначають терміном «адаптація», вживаючи його у найбільш поширеному вузькому сенсі); другий же процес змінює певні компоненти середовища, переробляючи їх згідно зі структурою активної підсистеми, або залучає їх до схем її функціонування. Ці два процеси завжди опосередковують один одного, але щоразу якийсь із них відіграє провідну роль у цілісному процесі, який складається з цих двох, визначаючи його головну функцію, а другий процес відіграє підпорядковану (хоч важливу) роль, забезпечуючи перебіг першого. Наприклад, процес сприймання є за своєю головною функцією акомодативним, бо створює перцептивні моделі, котрі мають адекватно відобразити навколишній світ, тобто пристосовуватися до нього. Але цей процес неможливий без асиміляційної складової, яка реалізується, зокрема, у перцептивних діях. Натомість, ручна робота з виготовлення якогось виробу є за своєю головною функцією асиміляційним процесом, бо змінює певну частину навколишнього світу за законом, визначеним людиною-суб'єктом. Але цей процес забезпечується акомодативними, у їхній головній функції, перцептивними процесами.

У [3], серед іншого, обговорено сумнів щодо того, чи може врівноважування (зокрема, адаптація) поставати механізмом розвитку (в тому числі особистісного). Підставою для сумніву є те, що врівноважування спрямоване на збереження або відтворення якогось заздалегідь даного відношення; натомість розвиток системи передбачає її якісну зміну. Проте суть справи у тому, що така зміна постає засобом (часто єдино можливим) збереження в нових умовах відношень, дуже важливих для активної підсистеми, яка розглядається (для творчої людини такі відношення втілені, зокрема, у її провідних особистісних цінностях).

Аби наблизитися до проблематики обдарованої людини, вкажу на те, що широке трактування адаптації добре узгоджується з відомою концепцією трьох «психічних рівнів», висунутою сторіччя тому О. Ф. Лазурським [11]. Фактично йдеться про три якісно специфічні рівні особистісного розвитку, які розрізняються за характером адаптації у соціальному середовищі. За Лазурським, особистості *нижчого* рівня не здатні загалом успішно пристосуватися до середовища; особистості *середнього* рівня (а це переважна більшість людей) мають таку здатність; особистості ж *вищого* рівня, не обмежуючись цим, пристосовують середовище до себе. Останнє, у загальному випадку, трактується не в егоїстичному сенсі (найбільш адекватному для збочених варіантів особистісного розвитку, теж проаналізованих Лазурським), а в сенсі творчого збагачення тої чи тої сфери суспільного життя й культури.

Зіставляючи концепцію Лазурського із поняттями, запровадженими П'яже, констатуємо таке: особа, яка перебуває на нижчому «психічному рівні», не досягає задовільної адаптації у соціальному середовищі, а ті, хто перебувають на середньому або вищому рівні, загалом досягають. Але при цьому на середньому рівні процес адаптації за своєю головною функцією є акомодативним, а на вищому рівні – асиміляційним.

У [3] констатовано, що чим вищий рівень особистісного розвитку людини, тим більшою мірою середовище, на яке вона орієнтується у своїй поведінці, виходить за межі її безпосереднього (контактного) оточення. При цьому середовище розширюється «не лише територіально, але й у часі й за змістом» [8, с. 32]. На певному етапі людина стає «культурно-історичним суб'єктом, який робить історичне минуле *своїм* минулим і відповідає перед майбутнім, як перед *своїм* майбутнім» [1, с. 77]. Через багатозаровість психологічного середовища, в якому перебуває і з яким взаємодіє такий суб'єкт, один і той самий за своїм об'єктивним виявом акт поведінки може розглядатися то як антиадаптивний, то як адаптивний залежно від того, з яким шаром середовища він співвідноситься. З цього погляду, навіть у героїчному акті самопожертви заради ідеї ясно виступають риси адаптації, зокрема акомодативні (оскільки вчинок героя вписується у певну культурну традицію) і асиміляційні (оскільки він збагачує цю традицію рисами індивідуальності героя). Дослідник має зважати на це, намагаючись розкрити детермінацію такого вчинку.

У п. 1 ішлося про те, що успішність особи досягається, зокрема, через гармонійне узгодження її внесків до різних сфер і рівнів буття. Тепер можемо конкретизувати цю тезу, вказавши на бажаність одночасного досягнення задовільної адаптації особи щодо різних шарів її середовища. На жаль, на цьому шляху постають вельми серйозні труднощі, зумовлені властивостями як особи, так і середовища. Як констатував О. Ф. Лазурський, «представники вищого рівня, навіть у разі успіху своїх планів і прагнень, нерідко виявляються у соціальному плані влаштованими набагато гірше, ніж звичайні, пересічні люди» [11, с. 63]. За складних суспільних обставин ця закономірність проявляється набагато яскравіше.

3. Намагаючись просунути в аналізі взаємодії особи із соціокультурним середовищем, звернімо увагу на таке. З огляду на сказане у п. 1, прагнення збагатити своїм внеском людське буття й, зокрема, культуру є одним із найпотужніших мотивів людської діяльності, тим паче діяльності обдарованих людей. Цінність твору культури для його автора пов'язана з тим, що в ньому втілюється й адресується його реципієнтам (включно, може, з далекими нащадками) буття автора – див. про це у В. С. Біблера [6, с. 231].

Та, на жаль, є вельми поширеним прикрас спотворення мотиву збагачування культури, зумовлене настановленням на адаптацію до вельми обмеженого за своїм обсягом, тривалістю існування і ступенем досконалості фрагменту соціокультурного середовища. Таке спотворення викликає у багатьох носіїв справжніх талантів протест і раз у раз спонукає їх чи не до знецінювання мотиву збагачування культури взагалі. Досить процитувати Бориса Пастернака: «Цель творчества самоотдача, / А не шумиха, не успех. / Позорно ничего не знача, / Быть притчей на устах у всех».

При тому, що поняття успіху тут трактоване дуже вузько (фактично зорієнтоване на щойно згаданий обмежений фрагмент середовища), останні рядки, поза сумнівом, варті всілякої підтримки. Але виражена в них думка не вичерпує істини; точніше кажучи, цю думку треба істотно доповнити, щоб охарактеризувати ситуацію системно. Адже напрошується запитання, яке поет залишив поза розглядом: «Ничего не знача – понятно. А знача?». Або конкретніше: «Невже слід соромитися успіху, якщо ти *дещо істотне значиш*?». І, на жаль, багато хто соромиться, при звичайності до настановлень суспільної моралі, яка схильна заохочувати скромну поведінку в будь-яких обставинах. До того ж, як кажуть, «безпечніше не висуватись»

Коли ж не прагнути лише до безпеки, то ситуація, як на мене, виглядає так. Скромність є доречною, коли йдеться про оцінку твоїх заслуг, і недоречною – коли про утвердження твого внеску (великого чи малого) до культури, про твою творчість, у широкому сенсі. Бо хто ж захистить твій внесок, як не ти, – тим паче, коли масмо тендітний паросточок, що ледь з'явився? Само собою, щоб здійснити захист, треба вміти це робити; твої амбіції мають підтверджуватися амуніцією, простіше кажучи – компетентністю.

Тут варто згадати Абрагама Маслоу. Як відомо (див. [18]), однією з головних перепон на шляху до самоактуалізації особи він вважав «комплекс Йони» – ухиляння людини від реалізації свого покликання, своїх, часом унікальних, індивідуальних можливостей. Доречно зауважити, що Маслоу вважав цей комплекс особистісно й соціально значущою проблемою, орієнтуючись на умови американського соціуму, де у суспільній свідомості індивідуальна ініціатива й самореалізація традиційно оцінюються високо. Що вже казати про суспільства, чії традиції у цьому плані набагато менш сприятливі!

На початку статті було позитивно оцінено запропоновану Л. З. Левітом [12] системну (точніше, двосистемну) концепцію розвитку й реалізації індивідуального потенціалу людини. Наразі зауважу, що, на мою думку, її автор (див. також [13]) надмірно протиставляє мотиви реалізації індивідуального потенціалу, з одного боку, і принесення користі людям, збагачування культури, з іншого. Адже, відповідно до сказаного вище, людина, керована цими останніми мотивами, зовсім не обов'язково орієнтується на досягнення швидкого соціального успіху; радше вона вірить у майбутнє визнання й використання людьми її внеску до культури – згадаймо розробку у поезії теми «нерукотворного пам'ятника».

Зверну тепер увагу на те, що для реального надійного збагачення культури адекватна мотивація є необхідною, але не достатньою; вона має бути доповнена відповідним їй інструментальним забезпеченням. Зокрема, яким би новим, цікавим і потенційно важливим не був продукт, отриманий вченим або науковим колективом, сподіватися на те, що цей продукт реально вплине на систему наукових знань і, тим паче, на їх практичні застосування, доречно лише за умови, що цей (індивідуальний або колективний) суб'єкт наукової діяльності, по-перше, прагне і, по-друге, вміє розв'язувати не лише *науково-пізнавальні*, а й *науково-комунікативні* задачі, тобто задачі донесення отриманих ним нових знань до тих, кому вони стануть у пригоді.

Окреслене питання є предметом спеціального розгляду у [2], де розглянуто, серед іншого, таку аналогію. Загальновідома важлива роль, яку відіграє в сучасній ринковій економіці *маркетинг* – діяльність господарчого суб'єкта з організації та/або регулювання ринку вироблених цим суб'єктом (чи намічуваних до виробництва) товарів і послуг. Сподіватися на їх успішний збут, не вдаючись до маркетингу, було б наївно. На жаль, аналогічну наївність досі схильні проявляти багато виробників наукових продуктів, нехтуючи раціональною організацією діяльності з розв'язання науково-комунікативних задач. До речі, утвердження ринкових відносин не позначилося істотно на цій ситуації; вони, як правило, беруться до уваги лише у вузькому, суто економічному сенсі, а не в узагальненому, так би мовити, філософському. Тож, опублікувавши свої результати, тим паче у рейтинговому виданні, науковець, як правило, вважає свою місію виконаною. А шкода!

Тут одначе є потрібним важливе застереження. Доповнення розв'язання науково-пізнавальної задачі розв'язанням науково-комунікативної (можна сказати – об'єднання цих процесів у цілісну систему), необхідне для успішного впровадження в культуру здобутків науковців, потребує, звичайно, врахування вимог другої задачі при розв'язанні першої. Але при цьому має зберігатися автономність розв'язання науково-пізнавальної задачі у такий спосіб, щоб не поставити під сумнів відповідність цього процесу його проголошеному культурному призначенню, яке полягає у реальному збагаченні системи наукових знань (на відміну від його імітації). Те, що додержання цієї вимоги найчастіше погіршує умови короткотермінової соціальної адаптації, є неминучою платою за принциповість (і, здебільшого, вищу успішність у довшій перспективі).

Вимога, аналогічна шойно окресленій, видається ще більш нагальною у сферах культури, що передбачають масове споживання культурних продуктів. Ситуація, коли хвіст (розповсюдження такого продукту) крутить собакою (його створенням), набуває раз у раз карикатурних форм.

Розвиваючи думки, висловлені вище у зв'язку з афоризмом Бориса Пастернака, зазначу таке. Дуже бажано, щоб обдарований творець культурного продукту зумів, наче на лезі бритви, втриматися між двома небезпеками, якими є: нехтування комунікацією із середовищем, з одного боку, та підпорядкування звууженим і збоченим, етично вразливим моделям адаптації, з іншого.

Повчальним є феномен *public relations* [15] (PR; термін або лишають без перекладу, або перекладають як «зв'язки з громадськістю»). Цей напрям діяльності є важливим компонентом функціонування організацій та здійснення проектів. Тож хоч поширеність (ба навіть домінування) його збочених форм зробили слово «піар» майже лайливим, але узагальнювальна негативна оцінка *public relations* була б хибним перебільшенням. Утім, соціологічний аналіз цього феномену (як і інших, яких я торкнувся) виходить за межі завдань цієї статті, що написана у контексті психології особистості.

Висновок. Тож якою має бути принципова позиція обдарованої людини у її взаємодії із соціокультурним середовищем? Влучно висловився з цього приводу Олександр Пушкін: «Не продається вдохновенье, / Но можно рукопись продать». Друга частина цього твердження налаштовує на заперечення снобістського нехтування ринковими реаліями (як в економічному, так і в узагальненому сенсі), натомість перша частина – на захист суверенності творчої особи, на автономію процесу й результатів творчості від зазначених реалій.

Борису Пастернаку (насамкінець знову згадаю його), мабуть, бракувало пушкінської гармонійності, але у справі такого захисту – наші симпатії на його боці, коли він проголошує: «И должен ни единой долькой / Не отступаться от лица, / Но быть живым, живым и только, / Живым и только до конца».

1. *Арсеньев А. С.* Проблема цели в образовании и воспитании. Научное образование и нравственное воспитание / А. С. Арсеньев // *Философско-методологические проблемы развития образования.* – М., 1981. – С. 73–96.
2. *Балл Г. А.* Модернизация научной коммуникации: актуальные проблемы и подходы к их решению / Г. А. Балл, В. А. Мединцев // *Регионы России: стратегии и механизмы модернизации, инновационного и технологического развития: Труды VII Междунар. научно-практич. конференции.* Ч. 1. – М.: ИНИОН РАН, 2011. – С. 525–529.
3. *Балл Г. А.* Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // *Вопросы психологии.* – 1989. – № 1. – С. 92–100. (Відтворено у кн.: *Балл Г.А.* Психология в радиогуманистической перспективе. – К. : Основа, 2006. – С. 218–230).
4. *Балл Г. А.* Радиогуманизм как форма современного гуманизма и его значение для методологии познания человека / Г. А. Балл // *Мир психологии.* – 2013. – № 3. – С. 208–223.
5. *Балл Г. О.* Категорія гармонії в аналізі проблем освіти / Георгій Балл // *Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна: зб. наук. пр. / Голова редкол. Н. Г. Ничкало.* – К. : Богданова А. М., 2013. – С. 114–120.
6. *Библер В. С.* На гранях логики культуры: Книга избранных очерков / В. С. Библер. – М. : Русск. феноменологич. общ-во, 1997. – 440 с.
7. *Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці: Монографія / за ред. Г. О. Балла.* – К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 206 с.
8. *Костюк Г. С.* О роли наследственности, среды и воспитания в психическом развитии ребёнка / Г. С. Костюк // *Советская педагогика.* – 1940. – № 6. – С. 15–39.
9. *Котляр А.* Успішні люди – успішна країна / Алла Котляр // *Дзеркало тижня.* Україна. – 2016. – № 11 (257), 26 березня. – С. 13.
10. *Культуротвірна функція психологічної науки: Монографія / за ред. Г.О. Балла.* – К.-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 264 с.
11. *Лазурский А. Ф.* Классификация личностей: Изд. 3-е, перераб. / А. Ф. Лазурский. – Л. : Госиздат, 1924. – 290 с.
12. *Левит Л. З.* Индивидуальный потенциал и его реализация: двусистемная концепция. В 2 частях. / Л. З. Левит – Минск: РИВШ, 2014. – Ч. 1. – 420 с.; Ч. 2. – 272 с.
13. *Левит Л. З.* Личностно-ориентированная концепция счастья: решая проблемы ТРИЗ / Л. З. Левит // *Вестник МГИРО.* – Минск, 2016. – № 2(25). – С. 42–46.
14. *Пономарёв Я. А.* Методологическое введение в психологию / Я. А. Пономарёв. – М. : Наука, 1983. – 206 с.
15. *Почепцов Г. Г.* Паблик рилейшнз для профессионалов: Изд. 2-е, испр. / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2001. – 624 с.
16. *Рубинштейн М. М.* Социализм и индивидуализм. (Идея личности как основа мировоззрения) / М. М. Рубинштейн. – М., 1909. – 124 с.
17. *Школа диалога культур: Идеи. Опыт. Проблемы / Под общ. ред. В. С. Библера.* Кемерово : Алеф, 1993. – 416 с.
18. *Maslow A. H.* The Farther Reaches of Human Nature / A. H. Maslow. – New York : Viking Press, 1971. – XI, 423 p.

REFERENCES

1. *Arsen'ev, A. S.* (1981). Problema celi v obrazovanii i vospitanii. Nauchnoe obrazovanie i npravstvennoe vospitanie [The problem of purpose in education. Scientific and moral education]. *Filosofsko-metodologicheskie problemy razvitija obrazovanija* [Philosophical and methodological problems of the development of education]. Moscow, 73-96 (rus).
2. *Ball, G. A., Medincev V.A.* (2011). Modernizacija nauchnoj kommunikacii: aktual'nye problemy i podhody k ih resheniju [Modernization of scientific communication: urgent problems and approaches to their solving]. *Regiony Rossii: strategii i mehanizmy*

- modernizacii, innovacionnogo i tehnologicheskogo razvitija: Trudy VII Mezhdunar. nauchno-praktich. konferencii. Ch. 1. Moscow: INION RAN, 525-529 (rus).*
3. Ball, G. A. (1989). Ponjatie adaptacii i ego znachenie dlja psihologii lichnosti [The concept of adaptation and its value for the psychology of personality]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology], 1, 92-100 (rus).
  4. Ball, G. A. (2013). Raciogumanizm kak forma sovremennoogo gumanizma i ego znachenie dlja metodologii poznaniya cheloveka [Ratio-humanism, as a form of today humanism, and its value for the methodology of cognizing humans]. *Mir psihologii* [World of psychology], 3, 208–223 (rus).
  5. Ball, G. O. (2013). Kategorija garmoniji v analizi problem osvity [Category of harmony in the analysis of problems of education]. In *Pedagogichna majsternist' akademika Ivana Zjazjuna* [Pedagogical skills of academician of Ivan Zyazyun]: zb. nauk. pr. / Golova redkol. N. G. Nichkalo. (pp114-120). Kyiv: Bogdanova A.M. (ukr).
  6. Bibler, V. S. (1997). Na granjah logiki kul'tury: Kniga izbrannyh ocherkov [On the faces of the logic of culture: selected essays]. Moscow: Russk. fenomenologich. obshh-vo (rus).
  7. Ball, G. O. (Ed.) (2012). Integratyvno-osobystisnyj pidhid u psihologichnij nauki ta praktyci: Monografija [The integrative personalistic approach in the psychological science and practice: the monograph]. Kyiv–Kirovograd: Imeks-LTD (ukr).
  8. Kostjuk, G. S. (1940). O roli nasledstvennosti, sredy i vospitanija v psihicheskom razvitii rebjonka [On the role of heredity, environment and education in the child mental development]. *Sovetskaja pedagogika* [Soviet pedagogy], 6, 15-39 (rus).
  9. Kotljjar, A. (2016). Uspishni ljudi – uspishna krajina [Successful people – a successful country] / Alla Kotljjar // *Dzerkalo tyzhnja. Ukrajina* [Mirror of the week. Ukraine], 11 (257) (ukr).
  10. Ball, G.O. (Ed.) (2014). Kul'turotvirna funkcija psihologichnoji nauky: Monografija [The culture-creating function of the psychological science]. Kyiv–Kirovograd: Imeks-LTD (ukr).
  11. Lazurskij, A. F. (1924). Klassifikacija lichnostej: Izd. 3-e, pererab. [Classification of personalities: 3rd revised ed. Leningrad.: Gosizdat (rus).
  12. Levit, L. Z. (2014). Individual'nyj potencial i ego realizacija: dvusistemnaja koncepcija. V 2 chastjah [The individual potential and its realization: a dual-systemic conception]. Minsk: RIVSh (rus).
  13. Levit, L. Z. (2016). Lichnostno-orientirovannaja koncepcija schast'ja: reshaja problemy TRIZ [A personality-oriented conception of happiness: in solving problems of the „Theory of solving inventor’s problems“]. *Vestnik MGIRO* [Messenger MGIRO]. Minsk, 2(25), 42-46 (rus).
  14. Ponomarev, Ja. A. (1983). Metodologicheskoe vvedenie v psihologiju [A methodological introduction to psychology]. Moscow: Nauka (rus).
  15. Pochepcov, G. G. (2001). Pablik rileyshnz dlja professionalov: Izd. 2-e, ispr. [Public relations for professionals: 2nd corrected ed.]. Moscow: Refl-buk; Kyiv: Vakler (rus).
  16. Rubinshtejn, M. M. (1909). Socializm i individualizm. (Ideja lichnosti kak osnova mirovozzrenija) [Socialism and individualism. (The idea of personality as the base of world-view)]. Moscow (rus).
  17. Bibler, V. S. (Ed) (1993). Shkola dialoga kul'tur: Idei. Opyt. Problemy [School of dialogue of cultures: Ideas. Experience. Problems]. Kemerovo: Alef (rus).
  18. Maslow, A. H. (1971). The Farther Reaches of Human Nature. New York: Viking Press.

Georgiy Ball

A GIFTED PERSON'S SUCCESSFULNESS IN THE CONTEXT OF HIS/HER INTERACTION WITH THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT

The article outlines theoretical and methodological foundations of studying the interaction of a gifted person with his/her socio-cultural environment. The characteristics of this interaction which influence a person's successfulness are specified. The author argues that a

person's contribution to the world to which that person is attached should be an objective criterion of such successfulness. Primary attention should be paid to a person's contributions to the culture as to the system of carriers of social memory and socially significant creativity. The author shows possibilities which are offered for the analysis of the investigated interaction by the concept of adaptation interpreted, according to J. Piaget, as the unity of processes of accommodation and assimilation. The author insists that, for enriching the culture, motivational and instrumental resources of gifted people should be focused not only on the creation of cultural products, but on the communication with the environment as well, such communication providing them with a real presence in the cultural space. A gifted creator of a cultural product should avoid two dangers, that are: neglecting the communication with the environment, on the one hand, and subordinating to narrowed and perverted models of adaptation, on the other hand.

Keywords: gifted person, successfulness, culture, interaction with the socio-cultural environment, adaptation, communication.

УДК: 159.9

doi: 10.15330/ps.7.1.15-24

Світлана Гуцол

Національний технічний університет України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»
svetlana_gucol@rambler.ru

РОЛЬ МІФУ В ПРОЦЕСІ САМОПРОЕКТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено аналізу ролі і значення міфу в процесі самопроекткування особистості у межах постнекласичної методології. Самопроекткування розглядається як сукупність соціально-психологічних практик конструювання і відтворення особистістю власних ідентичностей, які базуються на присвоєнні суб'єктом заданих культурою і суспільством стратегій і норм самоорганізації.

В основі авторської концепції лежить теза про те, що в процесі самопроекткування умовою генерації нових смислів виступають як узагальнення емпіричного індивідуального досвіду особистості, так і засвоєні ззовні «готові» соціокультурні концепти, що мають міфологічну природу.

Показано, що місце міфу в процесі самопроекткування визначається його основними психологічними функціями, що дозволяють у суб'єктивному просторі життя особистості створювати й утримувати цілісність картини світу, задавати ідеали і зразки поведінки, «переривати» причинно-наслідкову зумовленість життєвих подій, «знімати» проблему мотивації й пошуку смислу. Підкреслюється, що самоцінність міфу виступає важливим чинником проектування, у свою чергу, забезпечуючи самоцінність самого проекту. У процесі самопроекткування міф завдяки первинній символізації життєвого простору, що розширюється, стає основою створення нового смислового універсуму особистості. Самопроекткування первісно «запускається» спрямованістю мрії як прообразу мети (на минуле й/або майбутнє) в інтенціональних особистісних переживаннях. Спрямованість мрії на минуле зумовлено гносеологічною «перевагою» міфу, що полягає в цілісності картини світу, яку він породжує (І. В. Мелік-Гайказян); спрямованість на майбутнє – актуалізує його кенотипічну складову (М. Н. Епштейн). Визначається, що міфологічні ресурси самопроекткування базуються на здатності людини пізнавати світ за допомогою символічних форм.

Ключові слова: міф, функції міфу, міфотворення, проект, самопроекткування.